

Thema 4

Internationaal recht

Weekliteratuur

Hoofdlijnen 20	Internationaal recht
Hoofdlijnen 21, par. 4	Recht der internationale organisaties: de VN
Achtergronden 4	Soevereiniteit
Materialen	Hirsch Ballin, 'Grens, hek of muur?'

Inleiding

We hebben in het voorgaande gezien dat het nationale recht zich bezighoudt met relaties tussen mensen onderling en tussen mensen en diverse soorten overheidsorganen. Het nationale recht vindt zijn toepassing binnen de Nederlandse staat en samenleving. Nederland, als staat, is echter ook een onderdeel van de internationale gemeenschap van staten. Deze internationale gemeenschap heeft zichzelf onderworpen aan regels. Deze regels vormen het internationale recht, ook wel volkenrecht genoemd.

Twee weken lang wordt aandacht besteed aan internationaal recht en de wijze waarop dit zich verhoudt tot het nationale recht. Deze eerste week is toegespitst op een aantal kernpunten van het internationale recht. Verder besteden we aandacht aan een mondiale internationale organisatie, de Verenigde Naties. In de tweede week wordt ingegaan op twee, naar hun aard zeer verschillende regionale organisaties: de Raad van Europa en de Europese Unie.

Een belangrijke vraag is welke verschillen en overeenkomsten er zijn tussen het nationale en internationale recht. Belangrijke verschillen betreffen de bronnen van het recht, de wijze van totstandkoming en de naleving.

Wat dit laatste punt betreft: de naleving van wetten kan afgedwongen worden; dit ligt besloten in de hiërarchische verhouding tussen staat en burgers. Maar de naleving van verdragen is juist niet gebaseerd op deze dwang, omdat het om gelijkwaardige partijen gaat. Een belangrijk begrip in dit verband is staatssovereiniteit, een grondbeginsel voor de verhouding tussen enerzijds de staat en haar burgers en anderzijds tussen staten onderling.

Aan de hand van de annotatie van E.H.M. Hirsch Ballin bij een Advies van het Internationaal Gerechtshof (IGH) en een uitspraak van het Israëlische Hooggerichtshof inzake de 'barrière' tussen de staat Israël en de Palestijnse Gebieden worden enkele kenmerken van het internationaal recht geconcretiseerd en getillustreerd. We zien hoezeer internationaal recht verweven is met politiek. De aanvraag

voor het Advies is afkomstig van een politiek orgaan, de Algemene Vergadering van de VN. Het Hof kiest positie in zeer omstrede politieke kwesties, zoals de status van de Palestijnse Gebieden en de legaliteit van de daar gevestigde nederzettingen. Het is interessant om te zien hoezeer de argumentaties van het IGH en het Israëlisch Hooggerichtshof verschillen als het gaat om de beoordeling van de veiligheidsbarrière, gete op enerzijds de belangen van de Palestijnse bewoners en anderzijds de veiligheid van Israël en zijn burgers. Opvallend is de restrictieve uitleg die het IGH geeft aan het recht op zelfverdediging. Aan het einde van het Advies komt nog het noodzaakbeginsel (of nooddoestand) aan de orde. Staten kunnen dit in zeer uitzonderlijke situaties invoeren ter bescherming van hun wezenlijke belangen. Als een dergelijk beroep slaagt, betekent dit dat de staat niet onrechtmatig handelt. In het Advies wordt dit beroep niet gehonoreerd.

I Opdrachten

Bestudeer de wekliteratuur en maak ter voorbereiding op het werkcollege de volgende opdrachten.

1.A Achtergronden 4

1. Betreft de soevereiniteit van een staat dat de Staat niet aan recht is gebonden? Geef zowel argumenten voor als tegen deze stelling. Wat is de realiteit van vandaag de dag?
2. Noem argumenten voor en tegen het erkennen van het recht tot humanitaire interventie.

1.B Hirsch Ballin, 'Grens, hek of muur?'

3. Welke rol vervult het IGH binnen de Verenigde Naties?
4. Over wie of wat heeft het IGH rechtsmacht?
5. Wat voor soort procedure is hier aan de orde? Waar is deze bevoegdheid van het IGH neergelegd? Wat is het doel van een dergelijke procedure?
6. Op wiens initiatief is de procedure in gang gezet?
7. Zoek op het internet het document waarin de vraag aan het IGH is neergelegd. Waarover is de adviesvrager *gravely concerned*?
8. Geef in eigen woorden de kern weer van de rechtsvraag die het IGH is gesteld.
9. Moet het IGH altijd voldoen aan een verzoek als dit? Leg uit.
10. Waar is geregeld wat de rechtsbronnen zijn van het internationaal recht? Van welke rechtsbronnen maken het IGH en het Israëlische Hooggerichtshof gebruik de in de noot geciteerde passages gebruik?
11. Wat is het oordeel van het IGH over de rechtmatigheid van de barrière? Welke rechtsgronden voert het IGH aan voor zijn standpunt?
12. Vergelijk het oordeel van het IGH met dat van het Israëlische Hooggerichtshof op het punt van de rechtmatigheid van de barrière.

13. Wat houdt artikel 51 Handvest in? Slaagt het beroep van Israël op deze basis? Waarom (niet)?
14. Vind je het oordeel van het IGH overtuigend?
15. Wat vind je van de argumenten ter zake van *Burgersbal en Higgins*?
16. Onder welke voorwaarden wordt in het internationaal recht een beroep noodtoestand, als erkend in het internationaal gewoonterecht, gehonoreerd?
17. Is in dit geval volgens het IGH aan die voorwaarden voldaan? Wat (niet)?
18. Wat is het antwoord van het IGH op de rechtsvraag die hem is voorgelegd?
19. Wat wordt verstaan onder *concurring opinions*? En wat onder *dissenting opinions*?
20. Heeft Israël gehoor gegeven aan het Advies van het IGH? Is het daartoe gebonden?

II Studievragen

De studievragen worden in beginsel niet in de werkcolleges behandeld. Zij zijn al bedoeld om de zelfstudie te vergemakkelijken. Alhoewel de opgenomen studiën niet steeds de gehele stof dekken, geven ze een goede indruk van het soort vragen dat in ieder geval beantwoord moet kunnen worden. De studievragen zijn vooral bedoeld om het antwoord zonder buitengewone inspanning uit de literatuur te halen.

Achtergronden 4

1. Wat wordt verstaan onder soevereiniteit? Leg uit wat bedoeld wordt met interne en het externe aspect van soevereiniteit.
2. Leg uit op welke manieren de soevereiniteit van staten beperkt wordt door internationale recht.
3. Leg uit hoe het internationale recht de soevereiniteit van staten garandeert.
4. Wat wordt bedoeld met *ius cogens*? Wat heeft *ius cogens* met soevereiniteit te maken?
5. In hoeverre is het gebruik van geweld door het internationale recht toestaan?

MC-vragen

6. Welke stelling over de binding van staten aan het internationale recht is juist?
 - a. Een verdrag bepaalt over het algemeen zelf onder welke voorwaarden welk tijdstip het in werking treedt.
 - b. Mondelinge verdragen tussen staten komen voor, maar zij zijn zeldzaam.
 - c. Vanaf het moment van ondertekening van een verdrag is een staat aan verdrag gebonden.
 - d. Eenzijdige verklaringen van staten waaruit blijkt dat de betrokken staten bedoeling hadden zich te binden, worden wel als aparte bron van internationaal recht aangemerkt.

7. Op 9 juli 2004 bracht het Internationaal Gerechtshof (IGH) op verzoek van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties advies uit over de vraag welke juridische gevolgen voortvloeien uit de bouw van een 'muur' door Israël in Palestijns gebied. Welk oordeel gaf het IGH?
- Israël kan geen beroep doen op artikel 51 VN Handvest en evenmin op de aanwezigheid van een noodtoestand als erkend in het internationaal gewoonterecht.
 - Israël mag zijn belangen afwegen tegen die van de Palestijnen, maar heeft *in casu* onrechtmatig gehandeld omdat het bouwen van de muur geen proportionele maatregel is.
 - De bouw van de muur is op zich niet onrechtmatig, alleen mag Israël zich niet op deze manier verdedigen tegen terroristen, omdat dit uitsluitend mag in een conflict tussen staten.
 - Omdat in dit geval geen sprake is van een gewapend conflict tussen twee staten, maar van een conflict tussen Israël en individuele terroristen is het humanitair oorlogsrecht (Vierde Geneefse Conventie) niet van toepassing, maar maakt Israël zich wel schuldig aan schending van de mensenrechten.
8. In een beslissing in verband met de mogelijke vervolging van de voormalige Surinaamse legerleider Bouterse wegens foltering, kwam het Hof Amsterdam tot de slotsom 'dat het Folteringsverdrag een declarator karakter draagt'. Wat bedoelt het hof?
- Omdat het Folteringsverdrag inmiddels in werking is getreden is het eerst nu mogelijk geworden om Bouterse te vervolgen.
 - De verklaring die de verdragsluitende partijen in het Folteringsverdrag hebben opgenomen is niet meer dan een beginselverklaring die geen bindend karakter heeft, zodat Bouterse niet op grond van het verdrag vervolgd kan worden.
 - Het Folteringsverdrag bevestigt slechts wat reeds besloren lag in het internationaal gewoonterecht, zodat Bouterse ook zonder het verdrag vervolgd had kunnen worden.
 - Voor de toepassing van het Folteringsverdrag moet per verdragsluitende partij worden onderzocht of zij het verdrag als bindend aanvaardt en omdat dit voor Nederland het geval is, kan Bouterse op grond van het verdrag worden vervolgd.
9. Op 9 april 2010 deed de Hoge Raad uitspraak naar aanleiding van een collectieve actie tegen de Staat wegens discriminatie van vrouwen binnen de politieke partij SGP. De Hoge Raad kwam in rechtsverweging 4.4.2 tot de conclusie dat artikel 7 aanhet en sub (a) en (c) van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (VN-Vrouwenverdrag) rechtstreekse werking heeft. Wat bedoelde de Hoge Raad hiermee?

- Een rechtssubject kan zich voor de Nederlandse rechter beroepen op artikel 7 VN-Vrouwenverdrag, maar eerst moet het artikel worden omgezet naar Nederlands recht.
 - Een rechtssubject kan op basis van artikel 7 VN-Vrouwenverdrag rechtstreeks een klacht indienen bij het toezichthoudend orgaan van het VN-Vrouwenverdrag.
 - Een rechtssubject kan zich voor de Nederlandse rechter direct beroepen op artikel 7 Vrouwenverdrag.
 - Een rechtssubject kan op basis van artikel 7 VN-Vrouwenverdrag rechtstreeks door het Openbaar Ministerie vervolgd worden.
10. Wat/wie worden in ieder geval volgens *Hoofdfilinen* (hoofdstuk 20) niet gerekend tot rechtssubjecten van het internationale recht?
- De Heilige Stoel.
 - Multinationale ondernemingen.
 - Staten.
 - Steden.
 - Vrijheidsbewegingen.
11. Kenmerkend voor besluiten die door de Veiligheidsraad in het kader van zogenaamde *peace enforcement* worden genomen, is dat deze:
- Supranationaal van karakter zijn.
 - Slechts op basis van consensus worden genomen.
 - Niet door een veto kunnen worden geblokkeerd.
12. Het verbod van slavernij behoort tot wat het *ius cogens* wordt genoemd. Dit betekent dat:
- Alleen bij verdrag van het verbod van slavernij kan worden afgeweken.
 - Alleen in oorlogssituaties van het verbod van slavernij kan worden afgeweken.
 - Alleen staten die het *ius cogens* niet erkennen van dit verbod kunnen afwijken.
 - Geen van bovenstaande alternatieven is juist.
13. Welke bron wordt wel als een rechtsbron van internationaal recht, maar niet als rechtsbron van nationaal recht beschouwd?
- Doctrines.
 - Jurisprudentie.
 - Algemene en/of ongeschreven rechtsbeginselen.
 - Gewoonterecht.

14. Artikel 1 van het Facultatief Protocol bij het Verdrag van Wenen inzake Diplomatiek Verkeer van 1961 stelt het volgende:
- '*Geschillen die voortvloeien uit de uitlegging of toepassing van dit Verdrag vallen binnen de verplichte rechtsmacht van het Internationale Gerechtshof en kunnen dienenvereenkomstig aan dit Hof worden voorgelegd door een desbetreffend rekest van een partij bij het geschil die tevens partij is bij dit Protocol.*'
- Hoe wordt deze manier van erkenning van de rechtsmacht van het Internationaal Gerechtshof genoemd?
- Compromis.
 - Facultatieve clausule.
 - Compromissaire clausule.
 - Wederkerige overeenkomst.

Literatuur bij opdracht 1.B van thema 4

Hirsch Ballin, 'Grens, hek of muur? Bevoegdheden en verplichtingen in het kader van militaire bezetting' (annotatief), *Ars Aequi*, p. 288-297

Annexes

Grens, hek of muur? Bevoegdheden en verplichtingen in het kader van militaire bezetting

Prof.dr. E.M.H. Hirsch Ballin

Advies van het Internationale Gerechtshof (Shi, *President*, Ranjara, *Vice-President*, Guillaume, Koroma, Vereshchetin, Higgins, Parra-Aranguren, Kooijmans, Rezek, Al-Khasawneh, Buergenthal, Elaraby, Owada, Simma, Tomka) van 9 juli 2004, nr. 131, inzake de juridische gevolgen van de bouw van een muur in het bezette Palestijnse Gebied; Arrest van het Hooggerechtshof van Israël (Barak, *President*, Mazza, Cheshin) van 24 juni 2004, nr. HCJ 2056/04, in het geding tussen de Dorpsraad van Beit Sourik en

- (1) de Regering van Israël
- (2) de Commandant van de Israelische Defensie Strijdkrachten

1 INLEIDING

Op 9 juli 2004 bracht het Internationale Gerechtshof (IGH) op verzoek van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (resolutie ES-10/14) advies uit over de vraag welke juridische gevolgen voortvloeien uit de bouw van een muur door Israël in bezet Palestijns gebied. De vraag was als volgt geformuleerd:

What are the legal consequences arising from the construction of the wall being built by Israel, the occupying Power, in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, as described in the report of the Secretary-General, considering the rules and principles of international law, including the Fourth Geneva Convention of 1949, and relevant Security Council and General Assembly resolutions?

De term 'muur' is onsterren. Het IGH stelde vast dat het om een constructie gaat met een lengte die begon 2004 180 km betreft, waarvan ongeveer 8 1/2 km betonnen muur en voor het overige hekkwerk met sensoren aangevuld met voorzieningen zoals greppels, paroullewegen en prikkeldraad. Israël gebruikt de term 'schermingshek' of 'veiligheidshek'. Het IGH volgde echter de terminologie van de adviesaanvraag. Hier houden we het op een 'barrière', de neutrale term die ook door de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties werd gebruikt.

Het IGH achtte de bouw van deze barrière onrechtmatig, stelde dat Israël gehouden is tot stopzetting, afbraak en schadevergoeding, en achtte andere staten alsmede de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad verplicht daartegen op te komen.

Het door het IGH uitgebrachte advies is geen bindende rechterlijke uitspraak, maar gaf de Algemene Vergadering op 20 juli 2004 wel aanleiding in een resolutie van Israël en de andere lidstaten te verdragen dat overeenkomstig het advies wordt gehandeld. Anders dan de Veiligheidsraad kan de Algemene Vergadering in het algemeen geen besluiten nemen die de lidstaten juridisch binden. Aan de Secretaris-Generaal werd gevraagd een register van de veroorzaakte schade aan te leggen. Tevens werd een beroep gedaan op Israël en de Palestijnse Autoriteit om de *Road Map* te volgen, gericht op de toestandkoming van twee met elkaar in vrede levende staten in 2005.¹

Namens de Europese Unie gaf de vertegenwoordiger van het Koninkrijk der Nederlanden te kennen dat de EU zich verzette tegen het verloop van de barrière, maar bedenkingen had ten aanzien van bepaalde delen van het advies van het IGH. De EU onderkende de zorgen van Israël op veiligheidsgebied en erkende zijn recht op zelfverdediging.² Wij bespreken hier het advies van het IGH in relatie tot de uitspraak die de hoogste Israelische rechter vlak daarvoor had gedaan over het tracé van de barrière.

2 EEN BELADEN GESCHIEDENIS MET EEN JURIDISCH ONBERAAKTE AFDROP

In elk geval is het van belang te doorzien dat de beladen geschiedenis van het conflict veel verder teruggaat dan de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Toen Israël voor een deel der overlevenden van de getindustrialiseerde volkreennood op het Europese jodendom het nieuwe vaderland werd. Bij het

Annouities

ging van de Eerste Wereldoorlog was van de be-
 oeking van Palestina – desdels als deel van het Os-
 manse Rijk onder Turks gezag – slechts 10%
 vods, maar van de inwoners van Jeruzalem de
 reidheid.³ Voor een deel ging het hier om de
 oede bevolking die door de eeuwen heen in Pa-
 stina aanwezig was gebleven en daar (evenals
 ritselijke minderheden) onder Turkse heer-
 chappij in het algemeen in vrede met de moslim-
 reidetheit samenleefde. Daarnaast was sinds het
 aste kwart van de 19e eeuw onder invloed van
 et joodse joodse migratie vanuit Europa op-
 ing gekomen. Toen, na de nederlaag van het Os-
 anse Rijk in de Eerste Wereldoorlog, de Vol-
 nboord (de voorloper van de Verenigde Naties)
 it besruur over het mandaatgebied Palestina aan
 root-Britannië opdroeg, werd uitdrukkelijk be-
 alld dat ruime moest worden gegeven aan jood-
 immigratie.⁴ Het Engels, het Arabisch en het
 ebreuws werden de officiële talen van het ge-
 eds.⁵

Reeds tijdens het Britse mandaat ontstonden
 nd de in omvang toenemende joodse immigratie
 anningen die het gebied bijna onbestuurbaar
 aakten.⁶ Vooral als gevolg van de – door de inter-
 ionale gemeenschap feitelijk op haar beeloop ge-
 en – jodenvervolgning in Duitsland groeide de
 migratie in de jaren dertig sterk. In 1947 besloot
 Algemene Vergadering tot een verdeling in een
 rde staat, een Arabische Staat en een door de
 renigde Naties te besturen gebied Jeruzalem, dat
 de Beheleken en Abu Dis zou omvatten.⁷ De
 renigde Staten zowel als de Sovjet-Unie stemden
 or de resolutie, maar alle moelshanden daarte-
 1. Enkele uren voordat – op 14 mei 1948 om 24
 f – een einde kwam aan het Britse mandaat,
 rd de onafhankelijkheid van de staat Israël uit-
 oegen en daags daarna trokken Arabische troe-
 2 Palestina binnen. Een hevige strijd om seden
 dorpen leidde tot de vlucht van 725.000 Arabi-
 e Palestijnen en eindigde in februari-juli 1949

in akkoorden voor een wapenstilstand langs de met
 groen in een kaart ingetekende bestandslijn⁸ en de
 toelating van Israël als lid van de Verenigde Naties
 in mei 1950. Kort daarvoor had Koning Abdallah
 van Transjordanie het onder Arabische controle
 staande deel van het land (met uitzondering van de
 Gaza-strook, maar inclusief Oost-Jeruzalem) gean-
 neveerd en zijn land de naam Jordanië gegeven.
 Het resultaat hiervan was derhalve een feitelijk
 verdeling van het vroegere mandaatgebied, met
 onvolledige internationale erkenning en zonder
 wederzijds aanvaarde grenzen.

Een keerpunt in het zich voortsleepende conflict
 vormde de Zesdaagse Oorlog van 1967, toen Israël
 een op handen zijnde Arabische aanval voorkwam
 met een preemptieve counterstrike.⁹ Israël wist
 daarbij het gehele land tot aan de Jordaan, evenals
 de Syrische Golan-hoogte en het – in 1973 aan
 Egypte teruggegeven – Sinaï-gebied te bezetten.
 Hierna verkreeg Israël een aanzienlijk strategisch
 voordeel. Tegelijkertijd echter werden – als gevolg
 van de bezetting van een gebied waarin 1,3 miljoen
 mensen woonden – het lot van de Palestijnse
 Arabieren en alle spanningen die voortkwamen uit
 de vestiging van steeds meer joodse nederzettingen
 in het bezette gebied, meer dan ooit ook een
 Israëliësch probleem. De annexatie door Israël van
 Oost-Jeruzalem en (in 1981) die van de Golan-
 hoogte werden internationaal niet erkend.
 De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties nam
 op 22 november 1967 resolutie 242 aan, die dank-
 zij de bewust dubbelzinnige bewoordingen zowel
 voor Israël als voor Egypte en Jordanië (maar niet
 voor Syrië) aanvaardbaar was. Enerzijds werd ge-
 vraagd om terugtrekking van de Israëliësch strijd-
 krachten 'from territories occupied in the recent
 conflict', met weglating van het bepalde lidwoord
 'the' voor 'territories'; anderzijds om wederzijdse
 vrede 'within secure and recognized boundaries',
 waarbij in het midden werd genomen of het verloop
 van deze grenzen al dan niet samenvalt met de be-

Annouities

standslijn van 1949. Jordanië gaf in 1988 zijn aan-
 spraken op het gebied ten westen van de Jordaan
 op ten gunste van een te vestigen Palestijnse staat.
 Pas met de akkoorden van 1993 kwam een
 vreedzame oplossing van het conflict in zicht; tot
 dat moment werd van Palestijnse zijde een claim
 gelegd op het gehele mandaatgebied, terwijl een
 deel van de Israëliësch politiek het recht op een
 blijvende vestiging in het bezette gebied opteie.
 De permanente status van de gebieden en daarmee
 het grensverloop werden echter ook in deze ak-
 koorden overgaten aan een nog te sluiten ver-
 drag. In 2000 strandde in Camp David een ambi-
 tieuze poging onder Amerikaanse leiding om tot
 zo'n verdrag te komen op basis van een verdeling
 van Jeruzalem en een uitwisseling van territorium
 wezijden van de bestandslijn van 1949.¹⁰

Zolang geen verdrag tot stand is gekomen kan
 internationaal-rechtelijk niet meer en niet anders
 worden vastgesteld dan dat Israël geen internatio-
 naal erkende soevereiniteit uitoefent over Oost-
 Jeruzalem en dat de bezette gebieden ook niet on-
 der de soevereiniteit staan van enige andere staat.
 Verder staat vast dat de definitieve status van dit
 gebied en de afbakening van wederzijds erkende
 grenzen onlosmakelijk verbonden zijn, gezakt met
 de uitoefening van zelfbeschikkingrecht door de
 Palestijnse Arabieren in de vorm van een eigen
 staat.

Enkele maanden na de mislukking van het over-
 leg in Camp David brak een nieuwe gewelddadige
 opstand in de bezette gebieden uit, bekend als de
 tweede *intifada*. Deze opstand en het optreden
 daartegen leidden tot duizenden doden, over en
 weer. De vele terroristische aanslagen tegen burgers
 in Israël en Israëliësch nederzettingen waren de di-
 recte aanleiding tot de bouw van de barrière.¹¹

In juni 2002 besloot de Israëliësch regering om
 in de Seam Area, het 'zoomgebied' – wij zouden
 misschien zeggen: in de zelfkant – van de wapen-
 stilslandslijn van 1949 c.q. de grens van het door
 annexatie vergrote gebied van Jeruzalem, de zoge-
 maande groene lijn – een 'obscure' barrière, te
 construeren, te beginnen met de gebieden waar

teroristen het gemakkelijkst in zoals het GH het
 zegt, het eigenlijke Israël – 'Israel proper' – binen-
 dringen. Dit 'separation fence' is een complexe
 constructie van muren, wegen, hekken etc. van 50-
 70 meter breedte. Over het verloop ervan zegt het
 regeringsbesluit van 1 oktober 2003:

The obstacle that will be erected pursuant to this decision,
 licet other segments of the obstacle in the Seam Area, is a
 security measure for the prevention of terror attacks and
 does not mark a national border or any other border.

Omdat duidelijk was dat de bouw van de barrière
 voor een belangrijk deel op grond in particulier be-
 zit zou plaatsvinden, werd voorzien in een onnei-
 geningsbevoegdheid met betoep op het Israëliësch
 Hooggerichtshof. In Israël voerden dienstevol-
 ge benadeelde Palestijnen een procedure tot aan
 het Hooggerichtshof; het loont de moeite deze uit-
 sprak en het advies van het IGH naast elkaar te
 leggen.

3 DE ADVIESAANVRAGE BIJ HET IGH

Het IGH heeft naast zijn eigenlijke rechterlijke
 taak – het doen van uitspraken in volkenrechtelijke
 geschillen – ook een adviserende taak. Ingevolge
 artikel 95 van het Handvest van de Verenigde Na-
 ties en artikel 65 van het statuut van het Internat-
 ionale Geerichtshof kunnen de IGH verzeken-
 dering en de Veiligheidsraad het IGH verzeken,
 advies uit te brengen over juridische kwesties.¹²
 Dat de Algemene Vergadering de bevoegdheid
 mist¹³ (die de Veiligheidsraad wel heeft) om de lid-
 staten bindende uitspraken te doen, hangt samen
 met de manier waarop bij de oprichting van de VN
 evenwicht is gezocht tussen het principe van de
 soevereine gelijkheid van alle staten en reële inter-
 nationale machtsverhoudingen. (Dat principe van
 de 'soevereine gelijkheid' is trouwens minder de-
 mocratisch dan het lijkt, want voor zover regerin-
 gen al hun burgers werkelijk vertegenwoordigen,
 leidt het 'one state, one vote'-principe van de VN

¹ Bakerton & Curtis L. Klauwer, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*, New Jersey: Prentice Hall 2002, p. 28. Het door de Veiligheidsraad op 24 juli 1922 vastgestelde Mandaat voor Palestina (*L League of Nations Official Journal* August 1922, p. 1090-1012) bepalde:

To appropriate Jewish agency shall be recognized as a public body for the purpose of advising and co-operating with the Administration of Palestine in such economic, social and other matters as may affect the establishment of the Jewish national home and the interests of the Jewish population in Palestine, and subject always to the control of the Administration, to assist and take part in the development of the country. The Zionist organization, so long as its organization and constitution are in the opinion of the Administration, shall be recognized as such agency. It shall take steps in consultation with His Britannic Majesty's Government to secure the cooperation of all Jews who are willing to assist in the establishment of the Jewish national home.

² The Administration of Palestine, while ensuring that the rights and position of other sections of the population are not prejudiced, shall facilitate Jewish immigration under suitable conditions and shall encourage, in co-operation with the Jewish Agency referred to in Article 4, close settlement by Jews on the land, including State lands and waste lands not required for public purposes.

³ *Ziv* art. 22

⁴ Tom Segev, *Our Palestine, complex: Jews and Arabs under the British Mandate*, New York: Henry Holt 2000.

⁵ Resolutie 181 (II) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (*Final Government of Nations*), afdrukt op 29 november 1947.

⁶ Van der groen lue in het hier besproken advies van het Internationaal Geerichtshof.

⁷ Klauwer, *z.m.*, p. 149.

⁸ Bakerton & Curtis L. Klauwer, *z.m.*, p. 149.

⁹ *Charter of the United Nations*, art. 17.

¹⁰ *Charter of the United Nations*, art. 17.

¹¹ *Charter of the United Nations*, art. 17.

¹² *Charter of the United Nations*, art. 17.

¹³ *Charter of the United Nations*, art. 17.

is a military necessity, it is permitted, therefore, by international law. Indeed, the obstacle is intended to take the place of combat military operations, by physically blocking terrorist infiltration into Israeli population centers. The building of the obstacle, to the extent it is done out of military necessity, is within the authority of the military commander. Of course, the route of the Separation Fence must take the needs of the local population into account. That issue, however, concerns the route of the Fence and not the authority to erect it. After reaching this conclusion, we must now contend with the (...) the legality of the location and route of the Separation Fence. (...)

Het discutabele punt voor het Hooggeretshof van Israël is daarom een afweging die – naar de eisen zowel van het internationale recht als van het Israëlische bestuursrecht – moet voldoen aan de eis van evenredigheid of proportionaliteit. Daarvan legt het hof een aantal principiële overwegingen ten grondslag over de verbodhouding van veiligheids- en vrijheid en over de werking van het evenredigheidsbeginsel:

36. The problem of balancing security and liberty is so specific to the discretion of a military commander of an area under belligerent occupation, it is a general problem in the law, both domestic and international. Its solution is universal. It is found deep in the general principles of law, which include reasonableness and good faith. (...) One of these foundational principles, which balances the legitimate objective with the means for achieving it, is the principle of proportionality. According to this principle, the liberty of the individual can be limited (in this case, the liberty of the local inhabitants under belligerent occupation), on the condition that the restriction is proportional. This approach applies to all types of law. In the framework of the petition before us, its importance is twofold: first, it is a basic principle in international law in general, and specifically in the law of belligerent occupation; second, it is a central standard in Israeli administrative law, which applies to the area under belligerent occupation (...)

37. Proportionality is recognized today as a general principle of international law. (...) Proportionality is a standard for balancing. (...) Proportionality is a principle of humanitarian law (or that of the law of war). Belligerents shall not inflict harm on their adversaries out of proportion with the object of warfare, which is to destroy or weaken the strength of the enemy. (...)

40. According to the principle of proportionality, the decision of an administrative body is legal only if the means used to realize its governmental objective is of proper proportion. The principle of proportionality focuses, therefore, on the relationship between the objective whose achievement is attempted, and the means used to achieve it. (...)

Op deze basis komt het Israëlische hoogerrechtshof dan tot de eigenlijke beoordeling van de evenredigheid:

Annexities

44. (...) The proportionality of the Separation Fence must be decided by the three following questions, which reflect the three aspects of proportionality. First, does the route pass the appropriate means test (or the 'rational means test')? The question is whether there is a rational connection between the route of the Fence and the goal of the construction of the Separation Fence. Second, does it pass the test of the 'least injurious' means? The question is whether, among the various routes which would achieve the objective of the Separation Fence, is the chosen one the least injurious. Third, does it pass the test of proportionality in the narrow sense? The question is whether the Separation Fence route, as set out by the military commander, injures the local inhabitants to the extent that there is no proper proportion between this injury and the security benefit of the Fence. According to the relative examination of this text, the Separation Fence will be found disproportionate if an alternate route for the Fence is suggested that has a smaller security advantage than the route chosen by respondent, but which will cause significantly less damage than that original route.

Een gedetailleerd onderzoek van de trackenteze en de gevolgen daarvan voor de Palestijnse burgerbevolking in het betrokken gebied leidt tot de conclusie dat de barrière op bijna alle trackedelen waarover geklaagd was, onevenredig schadelijk is in verbodhouding tot het militaire belang van het bieden van bescherming tegen terroristische activiteiten.

82. Having completed the examination of the proportionality of each order separately, it is appropriate that we lift our gaze and look out over the proportionality of the entire route of the part of the Separation Fence which is the subject of this petition. (...) The length of the part of the Separation Fence to which these orders apply is of 35,000 local inhabitants, 4000 dunams of their lands are taken up by the route of the Fence itself, and thousands of olive trees growing along the route itself are uprooted. The Fence separates the eight villages in which the local inhabitants live from more than 30,000 dunams of their lands. The great majority of these lands are cultivated, and they include tens of thousands of olive trees, fruit trees and other agricultural crops. The licensing regime which the military commander wishes to establish cannot prevent or substantially decrease the extent of the severe injury to the local farmers. (...)

84. The injury caused by the Separation Fence is not restricted to the lands of the inhabitants or to their access to those lands. The injury is of far wider scope. It is the fabric of life of the entire population. In many locations, the Separation Fence passes right by their homes, in certain places (like Beit Sourik), the Separation Fence surrounds the village from the west, the south and the east. The Fence directly impedes the access of the local inhabitants to the urban centers (Bir Nabshah and Ramallah). This access is impeded even without the Separation Fence. This difficulty is increased sevenfold by the construction of the Fence.

Werdend dat de veiligheidsstrategie de uitspraak moeilijk uitvoerbaar zal maken binnen de Israëlische

Annexities

De samenleving voegt het hof in een epiloog bij monde van voorzitter Barak, die de uitspraak had geschreven, daaraan toe:

86. (...) A democracy must sometimes fight with one arm tied behind her back. Even so, a democracy has the upper hand. The rule of law and individual liberties constitute an important aspect of her security stance. At the end of the day, they strengthen her spirit and this strength allows her to overcome her difficulties. This goes for this case as well. Only a Separation Fence built on a base of law will grant security to the state and its citizens. Only a separation route based on the path of law will lead the state to the security so yearned for.

Dit alles brengt het Israëlische Hooggeretshof tot het oordeel dat de barrière voor een deel verplaatst zal moeten worden om onevenredige schade voor de burgerbevolking te voorkomen.

The result is that we reject the petition against order no. Tav/109/03. We accept the petition against orders Tav/104/03, Tav/103/03, Tav/84/03 (western part), Tav/107/03, Tav/108/03, Tav/109/03, and Tav/110/03 to the extent that it applies to the lands of Beit Daku), meaning that these orders are nullified, since their injury to the local inhabitants is disproportionate.

In de benadering van het IGH is daarentegen geen ruimte voor een dergelijke proportionaliteitsrekening, omdat het reeds uit aard en opzet van de barrière afleidt dat deze niet noodzakelijk (in overweging 135 zelfs 'absolutely necessary') is ter verzekering van de veiligheid dan wel als zelfverdediging. Legitime militaire redenen zijn er volgens het IGH dus niet:

137. To sum up, the Court, from the material available to it, is not convinced that the specific course Israel has chosen for the wall was necessary to attain its security objectives. The wall, along the route chosen, and its associated regime gravely infringe a number of rights of Palestinians residing in the territory occupied by Israel, and the infringements resulting from that route cannot be justified by military exigencies or by the requirements of national security or public order. The construction of such a wall accordingly constitutes breaches by Israel of various of its obligations under the applicable international humanitarian law and human rights instruments.

Evenmin kan Israël zich beroepen op het recht op zelfverdediging:

138. The Court has thus concluded that the construction of the wall constitutes action not in conformity with various international legal obligations incumbent upon Israel. However (...) according to Israel, the construction of the Barrier is consistent with Article 51 of the Charter of the United Nations, its inherent right to self-defence and Security Council resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001). More specifically, Israel's Permanent Representative to the United Nations asserted in the

General Assembly on 20 October 2003 that the fence is a measure wholly consistent with the right of States to self-defence enshrined in Article 51 of the Charter; the Security Council resolutions referred to, he continued, have clearly recognized the right of States to use force in self-defence against terrorist attacks, and therefore surely recognize the right to use non-forcible measures to that end (A/ES-10/PV.21, p. 6).

139. Under the terms of Article 51 of the Charter of the United Nations, 'Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security.'

Article 51 of the Charter thus recognizes the existence of an inherent right of self-defence in the case of armed attack by one State against another State. However, Israel does not claim that the attacks against it are imputable to a foreign State. The Court also notes that Israel exercises control in the Occupied Palestinian Territory and that, as Israel itself states, the threat which it regards as justifying the construction of the wall originates within and not outside that territory. The situation is thus different from that contemplated by Security Council resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001), and therefore Israel could not in any event invoke those resolutions in support of its claim to be exercising a right of self-defence. Consequently, the Court concludes that Article 51 of the Charter has no relevance in this case.

Al evenmin aanvaardt het Hof de opvatting dat een beperking op de rechten van de Palestijnse burgers wordt gerechtvaardigd door noodtoestand.

140. The Court has, however, considered whether Israel could rely on a state of necessity which would preclude the wrongfulness of the construction of the wall. In this regard the Court is bound to note that some of the conventions at issue in the present instance include qualifying clauses of the rights guaranteed or provisions for derogation (...). Since those treaties already address considerations of this kind within their own provisions, it might be asked whether a state of necessity is recognized in customary international law could be invoked with regard to those treaties as a ground for precluding the wrongfulness of the measures or decisions being challenged. However, the Court will not need to consider that question. As the Court observed in the case concerning the *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, 'the state of necessity is a ground recognized by customary international law' that can only be accepted on an exceptional basis; it can only be invoked under certain strictly defined conditions which must be cumulatively satisfied, and the State concerned is not the sole judge of whether those conditions have been met' (*ICJ Reports 1997*, p. 40, para. 51). One of those conditions was stated by the Court in terms used by the International Law Commission, in a text which in its present form requires that the act being challenged be the only way for the State to safeguard an essential interest against a grave and imminent peril (Article 25 of the International Law Commission's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts; see also former Article 33 of the Draft Articles on the International

Annouces

Responsibility of States, with slightly different wording in the English text). In the light of the material before it, the Court is not convinced that the construction of the wall along the route chosen was the only means to safeguard the interests of Israel against the peril which it has invoked as justification for that construction.

141. The fact remains that Israel has to face numerous indiscriminate and deadly acts of violence against its civilian population. It has the right, and indeed the duty, to respond in order to protect the life of its citizens. The measures taken are bound nonetheless to remain in conformity with applicable international law.

142. In conclusion, the Court considers that Israel cannot rely on a right of self-defence or on a state of necessity in order to preclude the wrongfulness of the construction of the wall resulting from the considerations mentioned in paragraphs 122 and 137 above. The Court accordingly finds that the construction of the wall, and its associated régime, are contrary to international law.

Daarmee heeft het Hof de laatste stap gezet, voordat het toekomt aan een beoordeling van de verantwoordelijkheden die volgens zijn advies op Israël en op andere staten c.q. de Verenigde Naties rusten om aan de onrechtmatig geachte situatie een eind te maken.¹⁵

163. For these reasons,

THE COURT:

(1) Unanimously, finds that it has jurisdiction to give the advisory opinion requested;

(2) By fourteen votes to one, decides to comply with the request for an advisory opinion;

(3) Replies in the following manner to the question put by the General Assembly:

A. By fourteen votes to one,

The construction of the wall being built by Israel, the occupying Power, in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, and its associated régime, are contrary to international law;

B. By fourteen votes to one,

Israel is under an obligation to terminate its breaches of international law; it is under an obligation to cease forthwith the works of construction of the wall being built in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, to dismantle forthwith the structure therein situated, and to repeal or render ineffective forthwith all legislative and regulatory acts relating thereto, in accordance with paragraph 151 of this Opinion;

C. By fourteen votes to one,

Israel is under an obligation to make reparation for all damage caused by the construction of the wall in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem;

15 De vermelding van de aanpak bij de samenkomsten is hier weggelaten. De Amerikaanse rechter Bueger heeft eerder eigen alle oordelen van het antwoord, voortaanlijk omdat hij antwoordt dat het Hof de aansprakelijkheid niet had moeten bevestigd en omzakt het recht op zelfverdediging van Israël

D. By thirteen votes to two,

All States are under an obligation not to recognize the illegal situation resulting from the construction of the wall and not to render aid or assistance in maintaining the situation created by such construction; all States parties to the Fourth Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 have in addition the obligation, while respecting the United Nations Charter and international law, to ensure compliance by Israel with international humanitarian law as embodied in that Convention;

E. By fourteen votes to one,

The United Nations, and especially the General Assembly and the Security Council, should consider what further action is required to bring to an end the illegal situation resulting from the construction of the wall and the associated régime, taking due account of the present Advisory Opinion.

7 EEN DUIDELIJKE ZAAK?

De bijna-unanimitie van het IGH wekt de indruk dat de onrechtmatigheid van het aanleggen van de barrière een duidelijke zaak is. Uitgaande van de bestaande juridische beoordelingskaders kon het IGH nauwelijks tot een andere conclusie komen dan dat in bezet gebied de bezetende mogendheid aan strikte beperkingen gebonden is. Daarmee was het uitgangspunt gegeven dat Israël ook niet bevoegd was om deze barrière op te richten. Maar is daarmee alles gezegd?

Het is eigen aan een advies van het IGH op verzoek van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties dat het in een politieke context wordt gegeven. De Nederlandse rechter PH. Kooijmans brengt in zijn separate opinion (waarin ook overigens tal van nuances worden bij de overwegingen van het IGH te vinden zijn) naar voren dat het Hof dit niet voldoende in de behandeling van de adviesaanvraag heeft betrokken:

(13) (...) I am of the view that the present Opinion could have reflected in a more satisfactory way the interests at stake for all those living in the region. The rather oblique references to terrorist acts which can be found at several places in the Opinion, are in my view not sufficient for this purpose. (...)

Ook inhoudelijk zijn er met betrekking tot de door het IGH gevolgde benadering enkele moeilijkheden, die te maken hebben met de aard van het geval waarmee het militaire gezag in de bezette gebieden wordt geconfronteerd. Gewoon politiep-

nier juist was bevoegd, de Nederlandse rechter Kooijmans eigen oordeel. Dit omdat – zo blijkt uit zijn separate opinion – dit onderscheid geen duidelijk verband heeft met de adviesaanvraag op het antwoord in zijn ogen noch duidelijk. Voortaanlijk is.

Annouces

heden schiet hopeloos tekort ten overstaan van onmaatschappelijk georganiseerd terrorisme. Daarom wordt het met militaire middelen bestreden, maar – anders dan in een oorlog tussen staten wordt verwacht – staat deze vijand zich niet aan de wetten en gebruiken van de oorlog (zoals neergelegd in het Haagse Landoorlogreglement en de Geneefse verdragen) en richt hij de strijd juist tegen burgers, doden, waaronder bussen en scholen. De vraag doet dan worden gesteld of tegenover een dergelijke vijand niet des te meer – in plaats van, zoals het IGH redeneert, per definitie niet – van een recht op zelfverdediging moet worden gesproken. Bij dit element in de redenering van het Hof legt de rechter Buegerenthal, die tegen alle onderdelen van het antwoord stemde, in punt 6 van zijn Declaratie de vinger:

6. There are two principal problems with this conclusion.

The first is that the United Nations Charter, in affirming the inherent right of self-defence, does not make its exercise dependent upon an armed attack by another State, leaving aside for the moment the question whether Palestine, for purposes of this case, should not be and is not in fact being assimilated by the Court to a State. Article 51 of the Charter provides that 'Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations...'. Moreover, in the resolutions cited by the Court, the Security Council has made clear that 'international terrorism constitutes a threat to international peace and security while reaffirming the inherent right of individual or collective self-defence as recognized by the Charter of the United Nations as reiterated in resolution 1368 (2001)' (Security Council resolution 1373 (2001)). In its resolution 1368 (2001), adopted only one day after the September 11, 2001 attacks on the United States, the Security Council invokes the right of self-defence in calling on the international community to combat terrorism. In neither of these resolutions did the Security Council limit their application to terrorist attacks by State actors only, nor was an assumption to that effect implicit in these resolutions. In fact, the contrary appears to have been the case. (See Thomas Franck, 'Terrorism and the Right of Self-Defence', *American Journal of International Law*, Vol. 95, 2001, pp. 839-840.)

Second, Israel claims that it has a right to defend itself against terrorist attacks to which it is subjected on its territory from across the Green Line and that in doing so it is exercising its inherent right of self-defence. In assessing the legitimacy of this claim, it is irrelevant that Israel is alleged to exercise control in the Occupied Palestinian Territory – whatever the concept of control means given the attacks Israel is subjected from that territory – or that the attacks do not originate from outside the territory, for to the extent that the Green Line is accepted by the Court as delimiting the dividing line between Israel and the Occupied Palestinian Territory, to that extent the territory from which the attacks originate is not part of Israel proper. Attacks on Israel coming from across that line must therefore permit Israel to exercise its right of self-defence

against such attacks, provided the measures it takes are otherwise consistent with the legitimate exercise of that right. To make that judgment, that is, to determine whether or not the construction of the wall, in whole or in part, by Israel meets that test, all relevant facts bearing on issues of necessity and proportionality must be analyzed. The Court's formalist approach to the right of self-defence enables it to avoid addressing the very issues that are at the heart of this case.

Buegerenthal's kritiek op de door hem 'formalistisch' genoemde uitleg van het recht op zelfverdediging rakert de door het IGH gevolgde redenering in de kern. De lijn van die redenering is: het gaat om militair bezet gebied; in bezet militair gebied is de bezetende mogendheid aan strikte beperkingen gebonden; het bouwen van een barrière die de bevolking schaaft, is daarmee niet in overeenstemming en dus onrechtmatig. Iets anders was het IGH ook niet gevraagd, kan men zeggen. Die rechtvaardigheid is tegelijkertijd echter ook de zwakte van het advies. Het onderwerp daarvan is een maatregel in een internationale geweldadige strijd die geen oorlog tussen staten is. Daarvoor ontbreken kennelijk (vooral)shog adequate juridische begrippen. Het woord terrorisme treft men – afgezien van een enkele passage waarin de Israëlische besluitvorming wordt weergegeven – in het advies in het geheel niet aan, blijkbaar omdat motieven in afwegingen niet relevant worden gevonden in de beoordeling langs de gekozen rechte lijn. Van het besef dat zo'n benadering onovertuigend is getuigt – naast Kooijmans' bedenkingen – ook de separate opinion van de Britse rechter Rosalyn Higgins. Zij behoorde weliswaar tot de meerderheid, maar formuleerde scherp waarom het recht op zelfverdediging – mits, zoals ook het Israëlische hooggerichtsof eiste, proportioneel uitgevoerd en zonder bezet gebied *de facto* te annexeren – hier niet buiten beschouwing had mogen blijven:

33. I do not agree with all that the Court has to say on the question of the law of self-defence. In paragraph 139 the Court quotes Article 51 of the Charter and then continues Article 51 of the Charter thus recognizes the existence of an inherent right of self-defence in the case of armed attack by one State against another State. 'There is, with respect, nothing in the text of Article 51 that thus stipulates that self-defence is available only when an armed attack is made by a State. (...)

34. I also find unpersuasive the Court's contention that, as the uses of force emanate from occupied territory, it is not an armed attack by one State against another. I fail to understand the Court's view that an occupying Power loses the right to defend its own civilian citizens at home if the attacks emanate from the occupied territory – a territory which it has found not to have been annexed and is certainly other than Israel. Further, Palestine cannot be sufficiently an international entity to be invited to these proceedings, and to benefit from humanitarian law, but not sufficiently an international entity for the prohibition

of armed attack on others to be applicable. This is formalism of an uneventhanded sort. The question is surely where responsibility lies for the sending of groups and persons who act against Israeli civilians and the cumulative severity of such actions.

Of het vragen van advies aan het ICJ een bijdrage aan een beëindiging van het conflict tussen een staat en een zich niet aan het internationale recht onderwerpend terrorisme heeft geleverd, mag worden betwijfeld. De afrekening van de barrière voor zover die onevenredige schade aan de Palestijnse burgerbevolking toebrengt ligt in de rede. Om aan

terrorisme een eind te maken is echter meer nodig dan in een rechtlijnige, zo niet formalistisch toegepaste dogmatiek aanvaardbaar lijkt. De ontwikkelingen aan het begin van 2005, na de vertrekking van Mahmoud Abbas tot president van de Palestijnse Nationale Autoriteit, geven een aanwijzing wat wel aan een beëindiging daarvan zal kunnen bijdragen. Dat is het herstel van een eigen autoriteit in de bezette gebieden, die zowel in staat is het terrorisme te bestrijden als om internationaal erkend gezag op zich te nemen wanneer vrede een eind maakt aan de bezetting. *

Thema 5

Europees recht

Weekliteratuur

Hoofdlijnen 20	Internationaal recht
Hoofdlijnen 21	Recht der internationale organisaties
Hoofdlijnen 22	Internationale procedures inzake mensenrechten
Vaardigheden 3, par. 5	Internationale rechtspraak
Materialen	HvJ EG, <i>Bilka-Kaufhaus v. Weber von Hartz</i>
Materialen	EHRM, <i>Otto-Preminger-Institut v. Austria</i>
Lokin/Zwalve 11	Nationale codificaties en Europees recht

Inleiding

Hoofdtijema van deze week is de invloed van het Europees recht in ruime zin op de nationale rechtsorde. Er zijn twee invloedrijke Europese rechtsreelsels: het recht dat betrekking heeft op de Europese Unie (EU) en het juridisch kader dat geschapen is door de Raad van Europa, in het bijzonder met het Europese Verdrag voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). De invloed van het EU-recht is echter zonder twijfel het grootst. Daarom wordt met 'Europees recht' vaak ook alleen het EU-recht bedoeld. We spreken in dat geval ook wel van Europees recht in engere zin.

Allereerst wordt de complexe structuur van de Europese Unie (soms kortweg 'de Unie') uiteengezet. Ook de taken van deze internationale organisatie worden behandeld.

Als er één terrein is waarop blijkt dat de soevereiniteit van nationale staten door internationaal recht wordt beperkt, dan is het wel het terrein van het Europees recht in engere zin, voorheen ook wel aangeduid als het gemeenschapsrecht (verwijzend naar de toenmalige Europese Gemeenschappen). Het Europees recht in engere zin valt uiteen in de categorieën primair en secundair Europees recht. De eerste verwijst naar de basisverdragen (o.a. EU-Verdrag en Werkingsverdrag) en de tweede naar het recht dat door de instellingen van de Unie tot stand wordt gebracht. Beide grijpen diep in op de nationale rechtsorde. Dit vloeit voort uit de interne werking, de rechtstreekse werking en de voorrang van bepalingen van Europees recht in de nationale rechtsorde. Het is ook het gevolg van de plicht van de lidstaten om Europese richtlijnen uit te voeren in de nationale wetgeving. Op beide aspecten wordt deze week ingegaan.